

КАБАКОВА ГАЛИНА

докторка філологічних наук, професорка кафедри славістичних студій Сорбоннського університету (Париж, Франція).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2648-5136>

КАВАКОВА НАЛЮНА

a Doctor of Philology, a professor at the Department of Slavic Studies of Sorbonne University (Paris, France).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2648-5136>

Бібліографічний опис:

Кабакова, Г. (2023) [Рецензія] Benfoughal T. *Les palmes du savoir-faire : la vannerie dans les oasis du Sahara*. Paris : Muséum national d'Histoire naturelle, 2022. 462 p. *Народна творчість та етнологія*, 2 (398), 119–121.

Kabakova, H. (2023) Benfoughal T. *Les palmes du savoir-faire : la vannerie dans les oasis du Sahara* [*The Palms of Know-How: Basketry in the Oases of the Sahara*]. Paris: Muséum national d'Histoire naturelle [National Museum of Natural History], 2022, 462 pp. *Folk Art and Ethnology*, 2 (398), 119–121.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2023. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Тетяна Бенфугаль – французька дослідниця народного мистецтва. Вона виросла й навчалася в Миколаєві. Усе її професійне життя пов'язане з роботою у трьох великих етнографічних музеях світу. Свою музейну кар'єру розпочала в Музеї етнографії народів СРСР (Ленінград, нині – Санкт-Петербург), згодом, після переїзду на батьківщину чоловіка до Алжиру, вона працювала в Музеї Бардо, а впродовж 1997–2016 років завідувала відділом Європи в Музеї людини в Парижі. Дисертація дослідниці, опублікована 1997 року, присвячена традиційним прикрасам гірського району Орес (Алжир), колекція яких зберігається в Музеї Бардо. Наступні публікації пані Тетяни тісно пов'язані з Музеєм людини: каталог народних картин на склі Анастасії Рак, монографія про експедиції Бориса Вільде та Леоніда Зурова, співробітників Музею з вивчення народу сету в 1937–1938 роках. Вона також збрала й опублікувала документальну книгу на згадку про свого чоловіка та його перебування в 1959–1962 роках разом з іншими алжирськими сиротами в дитячому будинку у Верхній Савойї у Франції.

І ось минулого року (2022) Музей природної історії, до складу якого входить і Музей людини, видав фундаментальну монографію Тетяни Бенфугаль, присвячену традиційному плетінню в Західній Сахарі. Цій науковій проблемі дослідниця присвятила понад тридцять років свого життя. Спочатку вона поставила перед собою досить скромне завдання: у 1988 році в Музеї Бардо вирішила описати невелику колекцію плетених тарілок і кошків, яку протягом 1910–1920-х років зібрав французький полковник Ожєрас. У пошуках інформації про походження цих експонатів вона швидко зрозуміла, що ці звичні предмети повсякдення можуть стати «предметами-свідками», які здатні розповісти не лише про себе, а й про тих, хто їх створив і хто ними користувався, про їхній спосіб життя, соціальні й економічні зв'язки, обряди та вірування. Так, пересічні плетені вироби стали ключем до аналізу функціо-

нування цілої цивілізації впродовж століть. Зрештою, ступивши на шлях полковника-збирача і поступово розширюючи географію своїх досліджень, Тетяна Бенфугаль відвідала всі оази, розкидані по магрибській Сахарі, тобто південну смугу Марокко, Алжиру та Тунісу.

Економіка оаз спочатку базувалася на вирощуванні фінікової пальми, що прийшла з Єгипту в цю частину африканського материка понад три тисячі років тому. Найдавніші зображення фінікової пальми в наскельному живописі в цьому регіоні датують 1200-ми роками до н. е. Пальма забезпечувала мешканців оаз усім необхідним – від їжі до житла; її завжди особливо вшановували, уважали матір'ю, охороняли від поганих очей за допомогою оберегів. Пальма часто згадується в Корані, про неї оповідають етологічні легенди: за однією версією, вона створена із залишків землі, з якої був створений Адам, за іншою – вона виростає з його вперше зрізаних нігтів і волосся.

Друга частина монографії присвячена детальному опису операційного ланцюга плетіння – від обробки пальмового листя, його фарбування й аж до виготовлення виробів методом ручного плетіння або з використанням рудиментарного верстата. У цій частині міститься повний каталог усіх плетених предметів, виготовлених у цій частині Сахари. Їхнє різноманіття вражає уяву: без перебільшення можна сказати, що за допомогою плетіння мешканці оаз забезпечували значну частину свого побуту. З волокна фінікової та карликової пальм плели посуд і різне начиння, як-от: тарілки, миски, піали, кошики для хліба і фруктів, кришки, необхідні в умовах пустелі для захисту їжі від піску й пилу, сита, каструлі для приготування кускуса, відра, сумки й кошики, зокрема для зберігання продуктів, а також інструменти на зразок совків і судків. Плетені вироби носять у вигляді головних уборів, сандалів, різноманітних прикрас, віял. Із пальми на верстаті виготовляють верети, що їх використовують як килимки і навіть як стінки в будинках-наметах.

Особливе зацікавлення викликають плетені предмети, спеціально виготовлені для найважливіших ритуалів життєвого циклу, передусім для весілля та похорону. Похоронна циновка у звичайний час зберігається в мечеті, її розстеляють на землі або на підлозі під час обмивання тіла покійного; у деяких регіонах на ній переносять тіло на цвинтар. У весільному обряді на розстеленій циновці відбуваються основні весільні обряди: нареченій декорують руки татуванням хною; молоді або лише наречений повинен роздавити яйце ногою; на ній подружжя приймає батьків і друзів. Плетена циновка на підлозі є надійним захистом нареченої від нечистої сили, якої чимало в землі, а циновка-ширма захищає молодят від пристігів. Ця ж магічна функція актуальна для захисту молодої матері й новонародженого перші 40 днів його життя.

Тетяна Бенфугаль досліджує не лише технологічний процес та функціонування плетених виробів у Західній Сахарі, а і їхню естетику. Від простих страв із нефарбованого волокна до ошатних судин та сумок – мистецтво місцевих майстрів вражає уяву. Орнаментальні мотиви залежать не тільки від індивідуальної фантазії ремісника. Вони відсилають і до традиційних мусульманських сюжетів, наприклад, до руки, якій також приписується функція магічного захисту. Яскраві фарби, додаткові вставки з вовни чи шкіри, сучасні матеріали дають змогу нескінченно варіювати традиційні форми.

Остання частина про сучасну еволюцію традиційного ремесла. Пластик і фольга поступово замінюють пальмове волокно. Можна припустити, що такий перехід зумовлений здешевленням виробництва. Але з'ясовується, що навпаки, ці нові матеріали майстри купують за гроші, а за пальмове листя не треба було платити. У чому тоді причина змін? Ідеться про зміну смаків. Багатьом споживачам предмети, сплетені із пластику та фольги, здаються «модними», оскільки вони блищать, мають яскраві кольори. Водночас у побуті з'являються й куплені предмети посуду з металу, глини тощо. Проте плетені вироби, виконані по-старому,

не цілком витіснені з ужитку. Вони передбачувано затримуються в контексті святкових ритуалів, як, скажімо, весілля, і втілюють, позначають традицію, що її цінують так само високо, як і інновацію.

Змінюються матеріали, змінюється й соціальна структура виробників. Хоча плетіння й надалі залишається заняттям бідних сімей, можна сказати, що тепер нині цим займаються «нові» бідні, з колишніх землевласників, а «старі» бідні, колишні наймити, стали заможнішими, придбали землі та відмовилися від свого колишнього заняття. У кожному разі це «непрестижне ремесло», яке надалі є домашнім заняттям, вимагає від майстра неабияких знань і вмінь, що виробляються роками й передаються всередині сім'ї від покоління до покоління.

Уявлення про цю енциклопедичну за охопленням книгу буде неповним, якщо не згадати про ілюстративну частину, що складається з кількох карт, сотень фотографій, які здебільшого зробила сама Тетяна Бенфугаль, а також виявила в архівах музеїв, і ще малюнків самої дослідниці. Ці численні ілюстрації, супроводжені детальними поясненнями, дають змогу читачеві сформулювати чітке уявлення про техніку плетіння, про його численні варіанти, про різноманітність виробів, про людей, які їх виготовляють, продають і використовують у будні та свята, про умови їхнього життя сьогодні і пів століття тому, а також про географію і пейзажі Західної Сахари, яка завдяки ґрунтовній праці Тетяни Бенфугаль стала більш зрозумілою та привабливою.

Надійшла / Received 26.03.2023

Рекомендована до друку / Recommended for publishing 13.06.2023